

אשכולות

ביתן בלבוש אל תאמרי ילמתי כרם ביבנה

פרשת בשלח

גליון 326 | י"א בשבט ה'תשע"ה
 (שנה תשיעית)

כניסת שבת 16:51
 צאת שבת 17:52

מלחמת עמלק

בן-ציון סופר (ד')

בסוף הפרשה אנו קוראים את פרשיית מלחמת עמלק. על פרשיה זו, תמה תמה אקרא: א. מדוע בא עמלק להלחם בישראל, ללא סיבה לכאורה? ב. מדוע משה עולה לראש הגבעה רק 'מחר'¹? ג. לשם מה לקח את מטה האלקים בידו, הרי לא עשה בו שימוש אח"כ? ד. 'וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוכרות מלחמה'²? מה ענין העלייה לראש הגבעה והרמת הידיים? ה. בסוף הפרשה (יז, טז) נאמר: 'וַיֹּאמֶר פִּי יָד עַל כֶּסֶף יָהּ-מִלְחָמָה לְהַ' בַּעֲמֹלֵק מִדֶּרֶךְ' – מה פשר משפט זה? מהו 'כס י-ה' ומהי הידי'?

עלה בדעתי ביאור חדש לפרשה זו, כדלהלן:

בפרשיה הקודמת (יז, א-ז) מסופר על תלונת בני ישראל המבקשים מים, ועל משה המוציא להם מים מהצור שבחורב. הרמב"ן (פס"ה) מבאר, שעם ישראל נשאר אז ברפידים, ורק משה והזקנים הלכו לחורב, שהוא הר סיני או מקום קרוב אליו. משה הכה בצור, ויצאו ממנו מים שנמשכו כנחל עד לרפידים, ושם שתו ממנו כל ישראל. ע"ש.

העמלקים, שוכני המדבר, כנראה גילו את מקור המים שבחורב, ורצו להשתלט עליו (לא מוותרים בקלות על מקור מים באמצע המדבר). יכולים היו בני עמלק ללכת לחורב ולהסיט את תוואי הנחל לכיוונם, אך ידוע ידעו שבנ"י לא יתנו להם לעשות זאת אלא ילחמו עמם. לכן עשו גם המה בערמה, ובאו בפתע פתאום להלחם עם ישראל ברפידים³.

הקב"ה לא אמר למשה רבנו מה עליו לעשות לעת כזאת, ולכן משה מחליט לשלוח את יהושע מיד למלחמה⁴, ואילו הוא מתכנן לחזור אל הצור בחורב, שהוא 'מקור הבעיה', ומקווה ששם יתגלה אליו ה' וינחהו בדרך אמת⁵. לכן, אומר משה ליהושע ש'מחר' יהיה על ראש הגבעה (היא הר חורב), כיון שהדרך מרפידים לחורב ארכה כיממה. מובן גם מדוע לוקח משה את המטה אתו – משה עושה בדיוק כמו שנצטווה לעשות כאשר העם צמא למים: הולך אל הצור בחורב עם המטה שהכה בו את היאור, לוקח עמו "מזקני ישראל" – את אהרן וחור, ומצפה ש"בהר ה' יראה" ויאמר לו כיצד לנהוג.

אך הקב"ה רוח אחרת היתה עמו. הוא לא נראה אל משה על הצור. לא נותר למשה אלא לפרוש כפיו בתפילה השמימה ולהתפלל. כאשר התחזק משה בתפלתו, היו ישראל מתגברים על עמלק, וכאשר נחלש משה – היו נופלים.

כאשר ידי משה כבדים, תומכים אהרן וחור בידיו "מזה אחד ומזה אחד". ביטוי זה מזכיר לנו את הפסוק "כָּרוֹב אֶתְדֵּם מִקְצֵה מִזָּה וּכְרוֹב אֶתְדֵּם מִקְצֵה מִזָּה" (שמות כה, יט; ועוד). בנוסף, הכרובים שהם "פְּרָשֵׁי כְנָפִים לְמַעַלָּה", מסמלים גם את ידיו של משה הפרושות לשמים.

מעתה, נוכל לפרש את חתימת הפרשה "כי יד על כס י-ה..." כך: ידו של משה היתה פרושה השמימה ביושבו על האבן בהר חורב, וזהו הר האלקים שעליו השרה ה' שכנתו, והוא 'כס י-ה'⁶. היד שנישאה בתפילה על כס י-ה, היא החלה את ה"מלחמה לה' בעמלק".

¹ איסי בן יהודה (ביומא נב ע"ב) הסתפק אם 'מחר' קאי אדלעיל, שיהושע יצא מחר להלחם, או אלהבא, שמשה יעלה לראש הגבעה מחר. לפי טעמי המקרא ברור כמו הצד השני.

² שאלה זו נשאלה במשנה (ר"ה כט ע"א), והתשובה: "אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים - היו מתגברים, ואם לאו - היו נופלים" (ברור שאין הכוונה להסתכל בפועל כלפי מעלה, כי במלחמה צריך להסתכל קדימה ולא למעלה, אלא הכוונה היא לשעבוד הלב). אך המשנה רק עונה מה הוא הדבר שבזכותו מנצחים או מפסידים במלחמה, ואינה משיבה על השאלה מה עניינן של ידי משה כאן.

³ וזה עומק דברי חז"ל (שמו"ר, כו) שעמלק באו כעונש על תלונת המים. זהו עונש במידה כנגד מידה.

⁴ יתכן שהתגלה למשה על בא עמלק עוד לפני שהגיעו למחנה ישראל, ולכן נאמר "וצא הלחם בעמלק" – צא לקראתם. מאידך, בפרשת כי תצא (דברים כה, יח) נאמר שעמלק "יקרך בדרך ויונב בך כל הנחשלים אחריו", ומשמע שעמלק בא בפתע פתאום ואף הצליח להרוג בקצה המחנה לפני שהספיקו ישראל להגיב.

⁵ הקב"ה התגלה למשה על צור זה גם בפי' כי תשא (שמות לג, יז-כג), בפרשת "הראני נא את כבודך". ו'הצור' מוזכר בתורה רק עוד פעם אחת, בפרשת האזינו (דברים לב, ד): "הצור תמים פעלו...".

⁶ כפרפראזה על הביטוי המפורסם של הראי"ה קוק, ניתן לומר, שהר סיני היה "כס י-ה" – הכסא והשם לא היו שלמים, אבל "מדינת ישראל – יסוד כסא הוי"ה בעולם" (אוה"ק ח"ג עמ' קצא), כי בא"י השראת השכינה היא תמידית.

מלא טוב

לר' דניאל גילקורב
 להולדת הבן
 לר' ראובן דויטש
 להולדת הבן

העלון יוצא לאור ע"י
 ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshkolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתיאל סופר
 נתנאל כהן

1. ההבדל בין "העם" ל"מצרים"

בעלון שעבר כתב ידידי ורעי ר' שאול אלעזר שנלר מאמר, בו דקדק היטב בלשונות הכתוב, וניסה למצוא תעלה ומזור לשינוי והחלפת הלשון "העם" ב"מצרים" ממכת הארבה, כאשר רק "פרעה" ו"עבדיו" נשארים בתמונה. כתשובתו כתב, שהעם הפסיק להיות העם של פרעה, ולהמשיך לאחוז בכח בעם ישראל. רק עבדי פרעה נותרו בלבם הקשה. כך גם תירץ את ייתור האמירה למשה "כי אני הכבדתי את לבו" לפני מכת הברד, למרות שכבר נאמרה למשה בתחילת המכות, וכן את הפסק הפרשות בין ברד לארבה. בזכות שאלותיו התעוררתי לעיין בנושא, אך מחמת שלא הניחו דבריו את דעתי, ראיתי לנכון להציע פירוש אחר.

אחד הפסוקים בו משתמש הה"כ הינו "וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרָעָה אֲלֵינוּ עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ, שְׁלַח אֶת הַאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵינוּ, הֲטָרַם תַּדַּע כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם" (שמות י, ז). אך פסוק זה מוכיח, שגם עבדי פרעה נשברו, שלא כדבריו. ואמנם מפרש ש"אבדה מצרים" מוסב על העם, אך מדוע לפרש, שעבדי פרעה התייאשו בגלל העם המיואש, ולא בגלל הסיבה עצמה של ייאוש העם – המכות? ובנוסף אנו רואים, שאפילו עבדי פרעה (כ"ש העם) החל לירא את ה' עוד קודם במכת ברד – "הֲיִרָא אֶת דְּבַר ה' מֵעֲבָדֵי פְרָעָה" (ט, כ).

לכן נראה לי לתרץ בצורה "בעלבתית" ופשוטה. השימוש בלשונות בהתראתו של משה לפרעה, היו לפי מי נפגע מאותה המכה: במכות צפרדע, ערוב וברד שהייתה פגיעה באדם, נזכר "ובעמך"². במכות כינים, שחין וחשך אין כלל התראה, לכן אין שום בעיה. במכות דם, דבר וארבה אין פגיעה באדם ישירות, אלא בסביבתו. לכן לא מוזכר "העם" אלא "מצרים". דם – "וַיִּהְיֶה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (ז, ט), דבר – "וַיִּמָּט פֶּל מִקְנֵה מִצְרַיִם" (ט, ו) ואין חידוש במכת ארבה על פני קודמותיה בכך – "וַיִּבְתֵּי כָל מִצְרַיִם" (י, ו). כלומר, התורה רצתה להדגיש שהמכות אינן על העם, אלא על רכושו וסביבתו, ולכן השתמשה בכינוי "מצרים" המורה על הארץ ולא רק על העם. ובכך תורצה שאלתנו העיקרית³.

2. מה נשתנה לאחר מכת הברד?

כפי שכתב במאמרו, ישנה שאלה גדולה על חזרת דברי הקב"ה למשה "כי אני הכבדתי את לבו" דווקא לפני מכת הארבה, וכן על חילוק הפרשות בין הברד לארבה. וניתן לשפוך אור על שתי שאלות אלו יחד, על פי דברינו.

מפורסמת היא חלוקתו של ר' יהודה את המכות לשלש קבוצות: דצ"ך עד"ש באח"ב. הרמב"ן (יג, טז) מבאר, שעשרת המכות היוו סדרת חינוך לאמונה בקב"ה. ניתן לראות, שכל קבוצה מטפלת בסוגי כפירה שונים. כפי שראינו, נפגעי המכה היו שונים בכל מכה. אם נבחן את שלש הקבוצות, נמצא שבכל קבוצה שלשה סוגי פגיעה: 1. פגיעה בסביבה (חי, צומח ודומם) 2. פגיעה באדם. 3. פגיעה כוללת.

¹ **תגובת הכותב ר' ש"א:** יישר כחו של אבי על דבריו הנפלאים, ושבעים פנים לתורה. אעיר רק כדי לדייק את דבריי: הסיבה לפרש שעבדי פרעה התייאשו בגלל העם ולא באמת יראים את ה' היא משום שכך העידה בהם התורה פעמיים: "וואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ד' אלוקים", "ויכבד לבו הוא ועבדיו". הפסוק "הירא את דבר ד' מעבדי פרעה" אינו מהוה סתירה לפסוקים אלה, שכן שם מדובר על מיעוט מקרב עבדי פרעה ולא על כולם, ומלבד זאת מדובר על צעד התגוננות מפני המכה ולא יראה שלימה של שילוח העם. ובטעם שלא הוזכר שם העם ראה מש"כ במאמרי בהערה 3.

² בצפרדע וערוב המכה פגעה רק באדם, ולא הוזכרו החיות והצומח כלל. בברד הוזכר בין השאר "על האדם".

³ **תגובת הכותב ר' ש"א:** להבהרת דבריי: במכת דם מדובר על הארץ ופשוט שייכת בה 'מצרים', ובמכת דבר לא פורטו שלוש הקבוצות, והתייחסתי אליה במאמרי בהערה 3, עייש. עיקר טענתי היתה שכאשר ישנה התייחסות לאנשים – **תמיד** ישנן שלוש קבוצות יחד (מלבד כשיש סיבה לדבר, כפי שפירטתי), והקבוצה השלישית קרויה 'עמו' של פרעה. החריגות היחידות לזה הן במכת הארבה בה הקבוצה השלישית הופכת ל'מצרים', ואחרי מכת ברד שהקבוצה השלישית נשמטת ומקשי הלב הם רק 'פרעה ועבדיו'. שילוב שתי התופעות יחדיו מוליד את הפירוש שכתבתי.

	דצ"ך	עד"ש	באח"ב
1	דם (מים ודגים)	דבר (מקנה)	ארבה (יבול)
2	צפרדע	ערוב	חשך
3	כינים ("באדם ובבהמה")	שחין ("על האדם ועל הבהמה")	ברד ("על האדם ועל הבהמה ועל כל עשב השדה") ובכורות ("מבכור פרעה... וכל בכור בהמה")

המכות האחרונות כרונולוגית בכל קבוצת מכות (כינים, שחין ובכורות) הן הפוגעות ביותר מבחינת היקפן – הפגיעה היא גם באדם וגם בסביבתו. אך לסוג זה של פגיעה נוספה מכה – מכת הברד, שלא באה בסוף קבוצה, אלא דווקא בתחילת הקבוצה השלישית (באח"ב). נוכל להבחין גם בשלשה חידושים ביחס לקודמותיה במכות המסוגלות כפגיעה כוללת (כינים ושחין): 1. ההיקף מתרחב גם ליבול, ולא רק לאדם ולבהמה. 2. הפגיעה מתוארת בצורה סופרלטיבית וקיצונית – "אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמִהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאִזְ הַיְהִיָּה לְגוֹי" (ט, כד). 3. המכה אינה תופעת טבע רגילה – "וְאֵשׁ מִתְּלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד" (שם), וכדברי חז"ל נס בתוך נס (שמו"ר יב ד).

נראה לומר, שמכת הברד תוכננה להיות האחרונה בסדרת החינוך לפרעה ומצרים. היא המכה הקשה ביותר מבין שלש המכות שבקבוצה הקשה ביותר מבין שלש הקבוצות. מכת הברד לא היתה סתם מכה, כפי שלפעמים היא נתפסת. היא הייתה סופה קטסטרופלית וניסית, בה נהרגו גם אנשים – "וַיָּבֶד הַבָּרָד... מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה", בצורה דומה למכת הבכורות. לכן בניגוד להתראות לפני שאר המכות, בהן תוארה המכה בצורה טכנית⁴, לפני מכת הברד ישנה תוספת של נאום חוצב להבות של משה (שמות ט, יד-טז): "כִּי בִפְעֻם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלַח אֶת כָּל מַגְפָּתֵי אֱלֹהִים לְפָנֶיךָ וּבְעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ בְּעִבּוֹר תַּדַּע כִּי אֵין כְּמִנִּי בְּכָל הָאָרֶץ: כִּי עַתָּה שֹׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְאָף אוֹתָךְ וְאֵת עַמְּךָ בְּדָבָר וַתִּבְחַד מִן הָאָרֶץ: וְאוֹלָם בְּעִבּוֹר זֹאת הַעֲמַדְתִּיךָ בְּעִבּוֹר הָרֶאֱתָךְ אֶת פְּחִי וְלִמְעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ:"

מכת הברד היא "כל מגפותיו" של הקב"ה והיא תוכננה להיות מכת המחץ על פרעה – שיא המכות. כבר מההתרעה הנוראה הזו העבדים מפחדים – "הֲיִרָא אֶת דְּבַר ה' מֵעֲבָדֵי פְרָעָה הַנִּיִּס אֶת עֲבָדָיו וְאֵת מִקְנֵהוּ אֶל הַבְּתִיִּם" (ט, כ), ולאחר המכה פרעה מתחנן ומשפיל עצמו: "ה' הֲצַדִּיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים!" (ט, כז) יש לשים לב גם כיצד מתוארת הכבדת הלב שלאחר מכן – "וַיִּרָא פְרָעָה כִּי תָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקָּלֹת וַיִּסָּף לַחֲטֹא וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעֲבָדָיו" (ט, לד). בניגוד למכת שחין הקודמת, פרעה עצמו מכבד את לבו! הקב"ה סיים את סדרת החינוך ונותן לפרעה לשלח את ישראל, בלי להכביד את לבו, מכיוון שהסדרה נגמרה. אך פרעה הרשע – שהרגע חטף את מכת השיא – אינו מקבל מוסר ומרשיע.⁵

לכן עובר הקב"ה לתכנית הבאה ולפרשה חדשה – סדרת חינוך לעם ישראל. בתחילת שבעת המכות נמסרה מטרותן: "וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּנִטְוֹתֵי אֶת יָדִי עַל מִצְרַיִם" (ז, ה). כעת משנסתיימה, מתחילה סדרת שלש המכות, שמטרותן: "וְלִמְעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי וְבָנֶיךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת

⁴ אמנם בדם אנו מוצאים "כי אני ה'", ובערוב "כי אני ה' בקרב הארץ", אך אלו מתארים מטרת המכה בקיצור נמרץ.

⁵ יוצא, שבסדרת חינוך זו הקב"ה מקשה את לב פרעה רק במכת השחין. הדברים מתיישבים יפה עם עניין הכבדת הלב. הקב"ה אינו מכביד את לב פרעה, כדי להמשיך ולהכות עוד חמש מכות. כי אם כך קשה להבין, מדוע להמשיך בסדרת החינוך בצורה כזו, כשכולם כבר מיואשים ויראים את ה' במכות הברד והארבה, וה' ממשיך לחזק את לב פרעה. לפי דרכנו, סדרת החינוך באה לקצה עם התרופפות ההתנגדות של פרעה במכת השחין. אך ה' מקשה את לבו לאחר מכה זו, רק כדי להביא את מכת המחץ על מצרים, ולהביא את חינוכם ויראתם לידי המיצוי המקסימלי במכת הברד. וזהו שאמר ה' "בְּעִבּוֹר זֹאת הַעֲמַדְתִּיךָ בְּעִבּוֹר הָרֶאֱתָךְ אֶת פְּחִי". ולפי' יוצא, שמספר המכות לא היה ידוע מראש, אלא נקבע רק לאחר שה' היה צריך לחזק את לב פרעה עם פגיעת מכת השחין.

פרשת הברד משמשת לשני פנים. היא האחרונה בסדרת חינוך למצרים – לאחר שחונכו "בזאת תדע כי אני ה' ו"כי אני ה' בקרב הארץ", הוכיחה מכת הברד גם "כי אין פמני בכל הארץ". אך היא גם מתחילה את סדרת באח"ב לעם ישראל. חינוך זה - "אין כמוני בכל הארץ" – צריך להינתן אף לעמ"ם, שאמנם מאמין בה' והשגחתו, אך עדיין שקוע בעבודה זרה. באח"ב הן המכות הסופרלטיביות שמעבר לגבול הטבע, הממשיכות עד קריעת ים סוף שבפרשתנו. שם מסתיימת סדרת חינוך זו – "ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו".

אתני אשר שמתי כם וידעתם כי אני ה' (י, ב), דהיינו חינוך לעמ"ם. לכן מובן מדוע ה' מתאר שוב את הכבוד הלב. מצרים נענשים על שעבודם את ישראל בעשר המכות. אך בשבע הראשונות המטרה היא לחנך את מצרים, ולכן בסופן – מכת ברד – ה' אינו מכביד את לב פרעה. אך משסירב לשוב גם אז, התחילה הסדרה הבאה, שמטרתה להעניש המצרים ולהתעלל בהם בלבד, יחד עם שיעור באמונה לעמ"ם. מניעת דרכי התשובה מפרעה כעת נועדה להעניש ולהתעלל במצרים, כדי לחנך את עמ"ם. ומכאן גם ההפרדה בפרשות.

יניב אל מורב

ומובא ברש"י; עמלק בא לקרר את עם ישראל בשעה שזה היה בשיא התלהבותו לקראת קבלת התורה. כנגד מצב כזה נדרש עם ישראל להגיב מיד ולא להמתין שהקב"ה ילחם בשבילו.

כאשר מישוהו או משהו מנסים להפריע לקבלת התורה, כשכוח כלשהו מנסה למנוע את עם ישראל מלימוד תורה ומקיום מצוות – כאן אין ממתנים שהקב"ה ילחם במפריעים, אלא יש לעשות כל מה שאפשר, לרבות מלחמה כפשוטה (אף על פי שמלחמות כשהן לעצמן שייכות ל"הידיים יד עשו"), כדי שיהודים יוכלו להוסיף ללמוד תורה ולקיים מצוות באין מפריע – ואדרבה, זו הדרשה "צא הילחם בעמלק"!

ידועה המצווה לזכור בכל יום את זכר עמלק. הלך שאנו לומדים מפרשתנו בעניין עמלק הוא, שאסור שיהיו שום פשרות כאשר צץ נסיון כלשהו לקרר את היהודי בעבודת ה'.

המלחמה הזו מול עמלק - היא נצחית. ישנו העמלק הפנימי, שקיים בנפשו של כל אחד ואחד, המנסה לצנן את התלהבותו של היהודי ואת אש הקדושה והאהבה לה' הבערת בליבו. בעניין זה, יש לזכור, אין שום פשרות. יש להתייצב נגד 'עמלק' זה במלוא התוקף, לדחותו ולסלקו באין אומר ודברים, בכל האמצעים האפשריים – וללכת במלוא התלהבות ל'קבלת התורה' ולעבודת ה'.

בעניין עבודת ה' בקרירות, סיפר פעם משפיע חסידי: משל למלך אחד שהיתה לו ציפור נהדרת, שאהב להשתעשע בה. גם כאשר שברה רגל ועוד רגל, ואף נמרטו שערותיה – לא זו מחבבה. כשמתה הציפור, מאן המלך להתנחם. ומה עשו עבדיו? יצרו עבורו ציפור מרהיבה מזהב טהור, ואותה הביאו למלך. אך המלך לא שעה אליה, באמרו: הציפור הראשונה, עם כל חסרונותיה, חיה היתה, אך זו, עם כל יופיה – רוח חיים אין בה.... והנמשל מובן.

בשנים שהיה הבעש"ט נסתר, לפני שהתגלה, היה שם את ידו על לבו של ילד ומברכו: "תהיה יהודי חם!" אז שנהיה יהודים חמים!

תהיה יהודי חם!

ינון אברמשובילי (ד')

שתי מלחמות עברו עם ישראל בדרכם ממצרים לקבלת התורה על הר סיני: האחת, המלחמה עם פרעה מלך מצרים, והשניה, המלחמה עם עמלק.

בפרשתנו אנו קוראים על שתי המלחמות הללו ומבחינים בהבדל בולט בין דרך התגובה שנדרשה מבני ישראל כלפי כל אחת מהן: בעניין המלחמה עם פרעה אמר הקב"ה: "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון", ואילו כשבא עמלק ונלחם עם ישראל, ניתן להם ציווי הפוך: "צא הילחם בעמלק".

ההבדל המהותי בין שתי המלחמות הללו הוא, שפרעה וצבאו היוו סכנה גשמית לעם ישראל, ואילו עמלק היה סיכון רוחני. פרעה עמד מאחורי בני ישראל, הוא לא עמד בינם לבין הר סיני, כי אם בינם לבין "הדגה אשר נאכל במצרים". מבחינתו, אין בעיה שיקבלו מכל טוב ארץ מצרים, אך בתמורה, כמובן, לעבודתו. ואת הסכנה הגשמית הזו נדרש עם ישראל להשאיר להקב"ה.

באופן ישיר לפחות, לא היתה זו מלחמה באמונה של בני ישראל וברצונם לעבוד את ה'. משום כך, קיבל עליו הקב"ה את המלחמה הזאת וציווה לבני ישראל: "ואתם תחרישון".

העם היהודי אינו מעלה על נס את הגבורה הפיזית ואינו אומר: "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". הוא אינו זקוק לניצחון על פרעה כדי שיהיה לו במה להתגאות. בקבלו עליו את המלחמה עם פרעה וחילו, רמז הקב"ה לעם ישראל, כי מלחמות וגבורה צבאית – לא בהן גאותו של העם היהודי.

לעומת זאת, עמלק מסמל סוג אחר לגמרי של מלחמה. עמלק יצא להילחם עם ישראל בדיוק לאחר שזה עבר את ים סוף והיה בדרכו להר סיני לקבל את התורה. דווקא ברגע זה הזדרז עמלק לצאת למלחמה ולחצוץ בין בני ישראל לבין הר סיני.

התורה מתארת את מעשהו של עמלק במילים: "אשר קרך בדרך", "קרך" – מלשון קרירות. ידוע המשל לאמבטי רוחחת המופיע במדרש תנחומא

איילי ילכא

מלחמת העולם השנייה גורש מגרמניה לגטו קובנה ולאח"כ לגטו ורשא, שם אף נתמנה כנשיא "אגודת הרבנים" של הגטו. לאחר שפולשו הגרמנים לרוסיה, גורש ריי"ו יחד עם כל הנתינים הרוסיים למחנה וילדבורג שבגרמניה, ומשם שוחרר ע"י הכוחות האמריקאים כאשר הוא שבר כלי. ולא רק מבחינה פיזית, אלא גם לאחר שגילה מה אירע ליהדות אירופה, חלה במחלת עצבים קשה למשך כמעט תשעה חודשים. בסיוע תלמידיו קבע מושבו בעיירה ציורית ושקטה בשם מונטרה (שווייץ), ושם עסק בתורה וסידר את שרידי כתביו לדפוס עד לפטירתו.

בראש ובראשונה היה הרב ויינברג איש תנועת המוסר שגדל תחת ה'סבא' מסלובודקה, ואף מעברו למיר היה בשל רצונו של ה'סבא' להנהיג את לימוד המוסר בישיבת מיר. רק בהיותו בן שלושים לערך החל ללמוד באוניברסיטת גיסן, ואז החל להכיר את גישת 'תורה עם דרך ארץ'. יש

רבי יחיאל יעקב ויינברג – "שרידי אש"

מרדכי קימלמן (ב')

רבי יחיאל יעקב ויינברג (מעתה: ריי"ו) נולד בשנת ה'תרמ"ד (1884) והסתלק לבית עולמו בד' בשבט ה'תשכ"ו (1966). הריי"ו גדל בעיר צייכאנובצי (פולין), ולמד בישיבות סלובודקה ומיר. בגיל צעיר הוסמך להוראה, נישא והתקבל לרבה של העיר פילווישאק בליטא, שם כיהן כשבע שנים. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, עבר לגרמניה (מסיבות הקשורות, כנראה, לנישואיו, שעלו על שרטון) והחל ללמוד באוניברסיטת גיסן, שם הוסמך לדוקטורט במדעי היהדות, ואף לימד שם תקופה מסוימת. לאחר מכן, התמנה כאב"ד לקהילה החרדית בברלין, וגם נכנס כר"מ לבית המדרש לרבנים של ר"ע הילדסהיימר. מאוחר יותר, התמנה לראשות ביהמ"ד, והיה למעשה לאחרון שניהן בתפקיד זה. כאשר הנאצים עלו לשלטון, סירב ריי"ו לברוח מגרמניה, על-אף מגוון האפשרויות שעמדו לרשותו בשל רצונו לדאוג לתלמידיו. עם תחילת

להעיר, שבראשית דרכו בברלין הוצע לו לעמוד בראש מערכת הכשרות של הקהילה, אך הוא סירב בטענה שכעת הוא מחוסר אמצעים ותלוי בפרנסי הקהילה, וחושש "פן אכשל ולא אוכל לעמוד בלחץ אם אצטרך להתיר דברים להקל במקום שמצפוני אומר לי להחמיר". הרב ויינברג עסק רבות במחקר התלמוד וסבר כי תנאי מקדים של חקירת מדעית הוא ידיעות הלכתיות והבנת הוויות הגמרא. למשל, על בירור גרסות, שבד"כ נהוג שמכריעים את ספקן ע"פ ה'רוב' (היינו רוב הגרסות), אמר כי "אין ברוב הכרע כל עוד לא נתבררה נכונות הגירסא ע"י חקירה במהלך המחשבה ובסגנון הלשוני של העניין או הסוגיה". מצד שני, ביקר בתקיפות דעות חכמים שהתנגדו לדרכי המדע של החוקרים, ולפעמים הגיעו מכך לשיבושים גדולים.

הרב ויינברג רדף אחר האמת, וכאשר היתה דרכו להיתר לא נרתע אף מגדולי הרבנים שהחמירו. כך מצינו שחלק על הרגוצ'ובר באומרו "ובשביל פלפוליו וסברותיו של הגר"י מדווינסקי שליט"א לא נעקור דברי התוספתא מפשוטם נגד הראשונים ז"ל... המחמיר יכול להחמיר לעצמו אבל לא לאחרים". עם-זאת, כאשר נידונה, בעקבות עליית הנאצים בגרמניה (וגזירתם על הימום לפני שחיטה), שאלת הימום לפני שחיטה בבהמות, העלה בקונטרס ארוך להתיר, אך מאחר וכל שאר גדולי הדור הורו לאסור, וע"פ בקשת רח"ע גרוד'ינסקי, גנו את הקונטרס שהופיע רק אח"כ בשו"ת שרידי אש. הרב ויינברג ידע את צרכי דורו וכדוגמא מאלפת נביא את הדברים הבאים (מדובר בתשובה בה הורה להיתר לשירת נשים): "ובוודאי שדבר זה נמסר רק לחז"ל להכריע מתי הוא העת לעשות ומה מותר להפר, ולא נמסר לכל אדם לעשות מעשה... ואולם בנידון שאין כאן איסור גמור ורק יש כאן מנהג חסידות ומדת צניעות אפשר לדרוש סמוכין ולהתיר בארץ צרפת, שכבר הגיע מצב היהדות עד משבר ואם לא נאחז באמצעים חינוכיים מנוסים ומעוטרים בהצלחה, כאותם של ארגון "עזרא" באשכנז וארגון "ישורון" בצרפת, עתידה תורה ח"ו שתשתכח מישראל, וד"ל. ולכן הוריתי למנהיגי הארגון "ישורון" שיכולים לסמוך על גדולי אשכנז, שהיו בקיאים בחכמת החינוך וידעו רוח בנות הדור שהתחנכו בבתי ספר ולמדו לשונות ומדעים, שיש להן רגש של כבוד עצמאי והן רואות עלבון ודחיפה לחוץ למחנה באיסור שאוסרים עליהן להשתתף בזמירות קודש. ולכן התירו לנשים להשתתף בזמירות של שבת. ואנו רואים ויודעים כי גדולי אשכנז הצליחו בחינוך הבנות ונשים צעירות יותר מגדולי שאר הארצות. ובאשכנז ראינו נשים מלומדות ובעלות דרגא השכלה גבוהה, שהיו חרדות על דת ישראל ומקיימות את המצוות בהתלהבות. ומשום כך אין אני מרהיב לאסור מה שהתירו הם, ובכגון דא נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך... ואמנם מבין אני לרוח קצת החרדים המרננים נגד "ישורון", שהם רואים במנהגיו סטיה מן המנהגים שהורגלו בהם באורח חייהם בפולין ובאונגארין... הם מרוכזים בתוך חוגם המצומצם ואינם שמים את לבם לתהליך ההתבוללות העושה שמות גם בקרב החרדים. אף החרדים שולחים בניהם ובנותיהם לבתי ספר נכריים, ואין להם שום ערובה שיהי' בכוחם לעמוד נגד הזרם השוטף ומכלה, הם בוטחים בעצמם ואינם דואגים דאגת מחר לעתידם הדתי של ילדיהם".

מצד שני, התנגד בחריפות לרפורמים: אסר הרצאת רב שאינו אורתודוקסי בביה"כ אורתודוקסי אף בהרצאות שאינן תורניות (ח"ב סי' יג); אסר על סופר לכתוב גט כאשר המסדר הוא רב רפורמי (ח"ג סי' לו); התנגד לנתינת פרחים על הקברות (ח"ג סי' קיא); אסר בתוקף על ניגון בעוגב בביה"כ (ח"ב סי' פ).

כאמור, ריי"ו שתה בשואה את כוס התרעלה עד תומה. קצרה יריעתנו מלהאריך בסיפורים מתקופה זו ונסתפק באחד. בבוקרה של אחת השבתות, והר"י ויינברג חוזר מביה"כ לביתו, ראה לפתע יהודי נופל מתוך אפיסת כוחות על יד פתח הבית. הרב רץ חיש מהר לתוך ביתו, הוציא סכום כסף והחל לזעוק לעזרה תוך שהוא מונע בגופו את תנועת העוברים ושבים. מיד התקבצו אנשים, זה נתן לחם, זה הזמין רופא, ועל זו הדרך, כאשר גם לאחר שהועלה היהודי על המרכבה – רץ הרב אחריה עד שהגיעה ליעדה. מעשה רב זה, שהריי"ו חילל את השבת בפני עם ועדה כדי להציל נפש אחת מישראל, השאיר חותם בל-ימחה על אנשים רבים בגטו, שעד אז קיימו בהידור רב "חייך קודמים".

הריי"ו מספר שהותיר בברלין שלושה ספרים מלאים בחידו"ת וערוכים לדפוס, כאשר הנאצים גירשהו בלי שיוכל לקחת פיסת נייר עמו (ותלמידיו מוסיפים ומספרים שכת"י מוכן לדפוס של ספר מחקרי על התגבשות המשנה אבד לו בתקופת מונטרה). מכל-מקום, הצליח תלמידו, ר' אליעזר ברקוביץ', לשים יד על חבילת כתבים, והגן עליה בחירוף נפש. זו אשר היוותה לבסוף את הבסיס לשו"ת שרידי אש. ספר השו"ת, שהוא ספרו המרכזי של הריי"ו, יצא ע"י מוסד הרב קוק עוד בחייו (ובמהדורה נוספת הכוללת שני כרכים לאחר פטירתו). לפני כחמש עשרה שנה יצא השו"ת בהוצאה חדשה ע"י תלמידיו במהדורה נאה ומסודרת. מלבד כמה שינויים פחות משמעותיים, הם החליטו (בצדק) להוריד את חלק ד' שכלל ממחקריו התלמודיים של הריי"ו, תוך הבטחה להוציא אותם בהוצאה נפרדת יחד עם ספרו המחקרי האחר של הריי"ו "מחקרים בתלמוד", אלא שמאז עברו כשלוש עשרה שנה ואנו עדיין מייחלים ומצפים לעבודתם שתצא לאור. ריי"ו פרסם גם ספר דרשות ומאמרים פדגוגיים בשם "לפרקים", וגם ספר זה זכה לאותה הוצאה מחודשת, וגם כאן "נשכחו" מספר מאמרים, בהם הספדו על הרצל, מאמרו על 'תורה עם דרך ארץ', מכתב ששלח לר' חיים עוזר (שאמנם פורסם במקום אחר בהוצאתם בצורה חלקית) ועל זו הדרך. בשנת ה'תשנ"ח, פרסם פרופ' מרק שפירא את 'כתבי ריי"ו' בשני חלקים, שם הוא מגלה טפחיים ולא מכסה אף טפח, תוך שהוא מביא מאמרים שלא הופיעו ב'לפרקים', וכן קטעי מכתבים רבים, בהם כאלו שאולי עדיף היה שלא להוציאם לאור (אמנם יש לציין כי הוא והמוציאים החדשים עבדו בשיתוף פעולה). בנוסף, הוציאו תלמידיו שרידים מחידושיו לש"ס.

לכאורה נראה מעט תמוה שהריי"ו, על-אף תכנוניו טרום המלחמה לנסוע לא"י, השתקע בעשרים שנותיו האחרונות במונטרה. עיירה שוויצרית שקטה עם ישיבה קטנה, שלא תמיד זכו למניין בתפילות. יש לזכור כי הרב ויינברג ראה עצמו כתלמיד ישיבת סלובודקה הכפוף למרותן של גדולי הדור הליטאיים. לכן למשל לא ציין את יום העצמאות כחג דתי משום שסבר: א. רק ועד של גדולי התורה והדת בדור יכולים להכריז כזו הכרזה, וא"א להתעלם מהחזו"א, הרב מבריסק ורא"ז מלצר. ב. אין לרבנות הראשית בא"י להחליט דבר בקשר לכלל האומה בלא הסכמת גדולי רבני שאר הארצות, כל זמן שבחירתה תלויה בפוליטיקה ולא בבחירתם של כל חכמי ישראל שבדור. מצד שני, הזדהה יותר עם המזרחי מבחינה השקפתית, וראה פגמים רבים בהתנהלות החרדית¹. סוף כל סוף כבר שבע מצרות ולא רצה להכנס למח' כפי שכתב לר' שמואל אטלס: "נגזרה עלי גזירת גלות רוחנית ונפשית, אני ירא לעלות לא"י. שם יש עולמות שונים שמבטלים זא"ז ושונאין זא"ז, ואני שורה בשני עולמות ובמי עלי לבחור בבואי שמה?..."

ועל-אף שהתרחק כ"כ מהמחלוקת, מ"מ הוכנס אליה בעל-כרחו. בהלווית הר"י ויינברג, תוכנן מתחילה לקברו בסנהדריה וכבר התאספו שם כל הממתינים והמכובדים, אלא שראש ישיבת חברון דאז לא כך דימה, אלא החליט לקבור את הר"י ויינברג בהר המנוחות. החברונער'ס, בהוראת רבם, חטפו את מיטתו להר המנוחות ושם קברוהו. ומספרים שכאשר ראה ר' זרח ורהפטיג את שינוי כיוון ההלוויה "ידע את כל אשר נעשה" ומיד פנה אל אותו ראש ישיבה וזעק כי הקבר בסנהדריה כבר פתוח. הלה השיב לו שהוא מוזמן להכנס אליו בעצמו...

¹ במכתב אחד מספר שהציע לראי"ה הרצוג לא להורות הוראה כי אם בהסכמת כל גדולי ירושלים משום ש"יש קנאים גדולים שאינם מודים על האמת אלא מתמירים ע"י שיקול דעתם ורגשי לבם, ועמם אין להתווכח, והם חשודים גם על שפיכת דם של המקילים וד"ל".

ובמכתב אחר לר' שמואל אטלס כתב: "המצב בשוויץ הינו כזה, שהחסידות (או החרדיות) הקיצונית קנתה לה אחיזה חזקה גם בקרב יוצאי גרמניה אשר החלו לזלוז בלימודים אקדמיים (או במחקר האקדמי), ורצים לקראת כל רבי החובש שטריימל והגורב גרביים לבנות. גם בישראל, אנו עדים לעליה ברמת הפנאטיות ובזלזול בלימודים אקדמיים בקרב בני הישיבות והחוגים הקרובים אליהם. ישנן סיבות פסיכולוגיות רבות העומדות בבסיס התחזקות המגמה הזו. סיבה אחת היא הרצון לבנות את מה שנחרב ע"י הנאצים. שנית. הלאומיות החילונית הינה ריקה וחלולה והעומדים בראשה הינם עלובים וחסרי כל חשיבות ורוחניות נלהבת..."